

TÜRKİYE'DE EĞİTİM REFORMLARI AÇISINDAN ÖĞRETMEN YETİŞTİRME SORUNU

TAYYİP DUMAN*

Türkiye, köklü bir eğitim geleneği olan ülkedir. Selçuklulardan alınan ve ilk örgün eğitim kurumları olan mektep ve medreseler, Osmanlılar zamanında geliştirilerek yaygınlaştırılır. Ayrıca bunlara bir de saray mektepleri eklenir. Bu kurumlar zaman içerisinde kendilerini yenileyemedikleri için, bunlar dışında askerî ve sivil alanda yenileri açılır.

Ülkemizde, Cumhuriyetle birlikte yeni bir siyasî, sosyal ve ekonomik yapıya geçilmesiyle, bu yapıya uygun yeni bir eğitim sistemi geliştirilir. İşte bu makalede, Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet döneminde belli başlı eğitimi yenileştirme hareketleri açısından öğretmen yetiştirme sorunu ele alınacaktır.

Cumhuriyet Öncesi Dönemde Eğitim ve Öğretmen Yetiştirme

Bilindiği gibi mektep-medrese şeklinde okul kuruluş sistemi, Osmanlı devletine Selçuklulardan kalmıştı. Osmanlı devleti bu sistemi kuruluş ve yükseliş dönemlerinde geliştirdi ve yükseltti.

Uzun zaman Osmanlı toplumunun ihtiyaçlarına cevap veren bu kurumlar zaman içinde kendilerini yenileyemedikleri içindir ki, yeni okullara ihtiyaç duyuldu. Sonuçta, 18. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra başlatılan batılılaşma ve modernleşme çalışmaları içinde önce askerî alanda, daha sonraları sivil alanda yeni okullar açılmaya başlandı.

Batıdaki benzerleri örnek alınarak açılan, amaç ve fonksiyonları yönünden geleneksel Osmanlı eğitim kurumlarından farklı olan bu yeni okullardan askerî alanda açılanlarla; gerilemeye başlayan Osmanlı ordularına bu gerilemeyi durduracak elemanların yetiştirilmesi, sivil alanda açılanlarla da; yeniden düzenlenen devlet teşkilatına memur yetiştirmek ve askerî yüksek okulların öğrenci kaynağını temin etmek amaçlanmıştır.¹

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Mesleki Yaygın Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu*, Ankara 1987, s. 5.

Geleneksel Osmanlı eğitim kurumları dışında açılan bu yeni okullar için, öğretmene ihtiyaç vardı. Eğitimdeki bu yenileşme akımının, medrese mezunu muallim ve müderrislerle amacına ulaşması mümkün değildi. Nitekim bu gerçek zamanın devlet adamları ve eğitimcileri tarafından görüldü. Bundan 150 yıl önce, 16 Mart 1848'de İstanbul'da batılı usullere göre açılan, ortaöğretimin ilk akademisi durumunda bulunan rüştiye mekteplerine öğretmen yetiştirmek amacıyla ilk darülmuallimin açıldı.

Gerek bu okulu kurmak amacıyla Maarif Meclisi tarafından 1847'de hazırlanan belge, gerekse Darülmuallimin'in 1851 tarihli ilk Nizamnamesi incelendiğinde, yeni açılan okullarda medrese mezunu mevcut öğretmenlerle bir yere varılamayacağı, özellikle eğitim-öğretim metodlarını bilen yeni öğretmenlere ihtiyaç duyulduğu; öğretmen yetiştirmenin çok iyi anlaşılıp planlandığı; müdüründen öğretmenine, öğrencisinden onların yetiştirilip atanmasına, her şeyin düşünüldüğü görülmektedir.²

Daha sonraları Darülmuallimin-i Rüşdi adını alan, birer ortaöğretim kurumu durumunda bulunan rüştiyelere öğretmen yetiştiren bu okulun açılışını, sıbyan mekteplerine öğretmen yetiştirmek amacıyla, 1868'de İstanbul'da Darülmuallimin-i Sıbyan'ın açılışı izledi.

Tanzimat dönemi Osmanlı aydınları, her ne kadar mektep ve medrese dışında, modern tarzda yeni okullar açılması gerektiğine inanmışlar ve bazı okullar açmışlarsa da, bunların çoğu ileri görüşlü bazı devlet adamlarının özel çabaları ile olmuş, eğitimdeki bu reform hareketleri belli bir plana bağlanarak, tam bir devlet politikası haline gelememiştir. İşte bu eksikliği gidermek amacıyla 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi çıkarıldı.

Eğitimi bir devlet işi olarak ele alan, ilköğretimden yüksek öğretime, yeni bir eğitim sistemi kurmaya çalışan bu nizamnamenin, ülkenin öğretmen ihtiyacını da çok iyi düşündüğü, kurulması tasarlanan okul sistemine uygun bir öğretmen yetiştirme sistemini kurmaya çalıştığı görülür.

Bilindiği gibi, nizamnamenin yayınlandığı tarih olan 1869 yılından önce, Darülmuallimin-i Rüşdi ve Darülmuallimin-i Sıbyan adlarında iki öğretmen okulu açılmış bulunuyordu. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi bu iki

² Geniş bilgi için bkz. Yahya Akyüz, "Darülmuallimin'in İlk Nizamnamesi (1851), Önemi ve Ahmet Cevdet Paşa", *Milli Eğitim*, sayı 95, Mart 1990; Tayyip Duman-H. Dilaver, "İstanbul'da Açılan İlk Darülmuallimin, Kuruluş Amacı, Müdürü ve Hocalarının Nitelikleri, Tayin ve Maaşları", *Erdem*, cilt 9, sayı 26, Eylül 1996.

okula, Büyük Darülmualimin ve Darülmualimat adlarında iki yeni öğretmen okulu daha ekledi.

Nizamnamenin nazari olarak kurduğu Büyük Darülmualimin ve bünyesinde yer alan üç şube (bölüm) ile, sırasıyla rüştiye, idadiye ve sultaniye okullarına öğretmen yetiştirilmek isteniyordu. Ancak nizamnamenin bütün bu yenilikçi niteliklerine rağmen, diğer bazı hükümleri gibi, öğretmen yetiştirmeye ilişkin bu kararları da nizamnamede belirtildiği şekilde ve zamanında uygulamaya konamadı.

Nizamnamenin yayınlanmasından sonra ilk açılan öğretmen okulu Darülmualimat, yani kız öğretmen okulu olmuştur. Bu okul, 1859 tarihinden itibaren açılmasına başlanılan, sayıları giderek çoğalan kız rüştiyeleri ile sıbyan okullarının kadın öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla, 1870'de İstanbul'da açılmıştır.

Nizamnamede açılması tasarlanan Büyük Darülmualimin ise, ancak 8 yıl kadar sonra, 1877'de sadece idadiye şubesi ile açılarak, Darülmualimin-i Rüşdi ile birlikte bir müdürün idaresinde birleştirilmiş, fakat fazla yaşamayarak 1880'de kapatılmıştır. Fakat bu okulla ilgili asıl verimli ve sürekli çalışma, 1890'lı yılların hemen başlarında olmuş okul Darülmualimin-i Aliye adıyla 1891'de yeniden faaliyete geçirilmiştir.³

Böylece, 1869 tarihli Nizamnamenin açılmasını öngördüğü öğretmen okullarının kurulması tamamlanmış, her kademedeki okullar için öğretmen yetiştiren kurumlar açılmış oluyordu. 1875'den sonra İstanbul dışında da açılmaya başlanılan bu kurumlar, medresenin etkisinden pek kurtulamamışlar, zaman zaman kapanmaları, programlarında sık sık değişiklik yapılması nedeniyle, sistemli ve sürekli bir çalışmaya geçememişlerdir. Fakat bütün bunlara rağmen 19. yüzyılın ikinci yarısında öğretmen yetiştirme konusunda önemli girişimlerde bulunulduğu, öğretmen okullarının programlarına öğretim metodları gibi öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin konduğu ve okutulmaya başlandığı görülür.

Cumhuriyet öncesi dönemde, eğitim ve öğretmen yetiştirme konularında yeni görüşlerin ortaya atılıp tartışıldığı, hattâ bir kısmının uygulamaya konduğu devir, İkinci Meşrutiyet dönemi olmuştur. 1908'de başlayan ve on

³ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Problemi (1848-1968)*, Ankara 1967, s. 13-25.

yıl kadar süren bu devrede, okul öncesinden yüksek öğretime, meslekî-tek-nik eğitim, özel eğitim, özel öğretim ve öğretmen yetiştirme dahil, eğitim sisteminin her kademesi ve alanında önemli girişimlerde bulunulmuş, nice-lik ve o kadar olmasa bile nitelik yönünden önemli gelişmeler kaydedilmiştir.⁴

Bu dönemde öğretmen yetiştirme konusunda ileri sürülen görüşleri ve başlatılan uygulamaları şu şekilde özetlemek mümkündür.

* Öğretmen okullarını medresenin etkisinden kurtarmak, öğretimin kalitesini yükseltmek için önemli girişimlerde bulunulmuştur. Okulun süresi iki yıldan üç yıla çıkarılarak, müfredat programları yeniden düzenlenmiş, programa resim ve el işleri gibi dersler konmuştur.

* Öğrencilerin uygulama yapması için, öğretmen okulu içinde bir uygulama okulu açılmıştır.

*İlkokul öğretmenlerinin sayı problemini çözmek için, 'ehliyetnameli öğretmenlik' uygulaması getirilmiştir.

* 1913 ve 1915 tarihlerinde çıkarılan Darülmualimin ve Darülmualimat Nizamnameleriyle, öğretmen okullarının yapısı yeniden düzenlenerek, yeni bölümler eklenmiştir.

* Ana okulu öğretmeni, beden eğitimi öğretmeni, sanat okulları için atelye ve meslek dersleri öğretmeni, vilayet ve sancaklarda açılmış olan kız ve erkek öğretmen okulları için öğretmen ve ilköğretim müfettişi yetiştirmek için açılması öngörülen bölümlerden bazıları açılmış, fakat hiçbiri süreklilik gösterememiştir.

Adı geçen bölümlerden Ana Öğretmen Okulu, Nizamnamenin öngördüğü şekilde Kız Öğretmen Okulu bünyesinde 1913-1914 öğretim yılında açılmış, dört yıl faaliyette bulunduktan sonra kapanmıştır. İstanbul dışındaki öğretmen okullarına öğretmen ve ilköğretim müfettişi yetiştirmek amacıyla Darülmualimin-i Aliye ile Darülmualimat-ı Aliye bünyesinde açılması öngörülen iki yıl öğretim süreli 'Kısm-ı İhzarî' şubeleri de açılmış, fakat savaş nedeniyle bir müddet sonra kapatılmıştır.

Adı geçen nizamnamelerin öngördüğü, beden eğitimi ile atelye ve meslek dersleri öğretmenliği bölümlerin açılması sağlanamamıştır.

⁴ Geniş bilgi için bkz. Mustafa Ergün, *II. Meşruiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ankara 1996; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1997'ye)*, İstanbul 1997.

* Meşrutiyet döneminde, rüştiyelerin üstünde kızlar için öğretim yapan okulların açılmış olması, bu okullara kadın öğretmen bulma sorununu da beraberinde getirmiş, ihtiyaç duyulan bu öğretmenleri yetiştirmek amacıyla kız öğretmen okuluna bağlı olarak İnas Darülfünunu kurulmuştur.

* Öğretmenler için ilk meslek örgütleri kurulmuştur.

Kısaca özetlenmeye çalışılan, bir kısmı teşebbüs safhasında kalan bu uygulamalar dışında öğretmenlik mesleği ve yetiştirilmesi konusunda, Cumhuriyet dönemindeki çalışmalara ışık tutacak önemli görüşler ortaya konmuştur. Bunlardan bazıları şunlardır.

* Türkiye'yi kurtaracak eğitimidir, eğitimin öncüsü ise öğretmendir.

* Öğretmenlik, öncelikle öğreticilik demektir. Eğitimsizlik ise bir hünerdir, sanattır. Bu sanatın özel metodları ve kuralları vardır. Öğretmenin bunları bilmesi, bunun sağlanması için de, yetiştirilmeleri sırasında kendilerine kazandırılması gerekir.

* Öğretmen okullarının tek amacı öğretmen yetiştirmek olmalı ve buna hizmet etmelidir.

* Köy için ayrı öğretmen yetiştirilmelidir.

* İyi öğretmen sağlamak için, öğretmenlik mesleğinin itibarı yükseltilmelidir.

Cumhuriyet Döneminde Eğitim ve Öğretmen Yetiştirme

Türkiye Cumhuriyeti devletini kurup, hemen ardından Türk toplumunun sosyal, kültürel, politik ve ekonomik yapısına yeni bir şekil ve ruh verenler, bu yeni yapıya uygun, onu yaşatacak yeni nesiller yetiştirecek olan eğitim sistemini kurmayı da ihmal etmemişlerdir. Hattâ, millî, çağdaş ve lâik ilkelere dayalı bir eğitim sistemini kurma çalışmalarına Cumhuriyet öncesinde, Kurtuluş Savaşı yıllarında başlanılmıştır.

Erzurum ve Sivas Kongrelerinden sonra 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, yalnızca bir meşru müdafaa meclisi değildi. Bu meclis, millî mücadeleyi örgütlemesi yanında, toplum yapısında köklü bir reforma ihtiyaç bulunduğunu gören ve başlatan bir meclisti.⁵

⁵ İlhan Başgöz-Howard E. Wilson, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim ve Atatürk*, Ankara 1968, s. 54.

Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti halkın içinde bulunduğu sefaleti gidermeyi, onun mutluluğunu sağlayacak araçları temin etmeyi temel prensip olarak kabul etmişti. Bunun için başta eğitim olmak üzere, bir çok alanda yenilikler yapmaya karar vermişti.

Büyük Millet Meclisi'nin oluşturduğu, aralarında maarif vekilinin de bulunduğu icra vekilleri heyetinin programında eğitime de geniş yer verilmişti. 9 Mayıs 1920'de Mecliste okunan bu ilk programda eğitim alanında yapılacak istenenler açıklanırken, eğitim kurumlarının ilmi ve modern esaslara göre yeniden düzenleneceği, millî mizacımıza, tarihi, coğrafi ve sosyal özelliklerimize uygun yeni, ilmi ders kitapları hazırlanacağı belirtilmektedir.⁶

Görüldüğü gibi, ülkeyi kurtarma mücadelesinin verildiği yıllarda bile Meclis, eğitimi programına almış bulunmaktadır. Ancak, programı okuyan ilk Maarif Vekili Rıza Nur'un belirttiği gibi, o yıllarda mevcut okulları iyi idare etmekten başka yapılacak bir şey yoktu. Ülkede zor günler yaşanmaktadır. Bakanlığın zorlukla topladığı istatistiklere göre Ankara hükümetine bağlı 38 vilayet ve sancakta 2345 ilkokul vardır. Bunların da 875'i kapalıdır. Öğretmen sayısı 3061'dir. Bunlardan ancak 875'i öğretmen okulu mezunudur. Geri kalanlar çeşitli kaynaklardan, öğretmenlik yapmak üzere derlenip toparlanmıştır. Ortaöğretimde ise 28 sultani, 50-60 kadar idadi ve 18 tane de öğretmen okulu vardır.⁷

Ankara'nın eğitim bakanlığı, eski eğitim kanunları ile idare edilmektedir. Bakanlığın ayrı bir bütçesi yoktur. Eğitim giderlerini karşılayacak bir kaynak bulunamamıştır. Her şey memleket savunmasına ayrılmıştır. Ülkenin bu genel manzarası içinde yer alan okullar ise amaç, kuruluş, yapı ve işleyiş yönünden ayrı bir görünüm içerisindedir. Bir tarafta, dinî esasta öğretim yapan eski-geleneksel Osmanlı eğitim kurumları, diğer tarafta Bau örneğinde kurulmuş, sözde modern, çağdaş eğitim kurumları. Bir de bunlara azınlık okulları eklenince ortaya karışık bir manzara çıkmaktadır. Üstelik, bu okullar arasında bitmez ve tükenmez bir mücadele sürüp gitmektedir.

İşte bu şartlar altında dahi, meclis programlarında eğitime geniş yer verilmiş, cephelerde savaş sürerken ve savaş sonrasında, eğitim konularının ele alındığı çeşitli toplantılar yapılmıştır. Millî Mücadele hareketinin lideri Mustafa Kemal Paşa, bu toplantılara bizzat katılarak, Türk millî eğitimine

⁶ A.g.e., s. 59.

⁷ A.g.e., s. 60.

yön veren önemli konuşmalar yapmıştır. Özetle o, ülkenin gerçek anlamda kurtuluşunu eğitimde görmüş, birlik esasına dayalı, millî, çağdaş, lâik ve demokratik bir eğitimi öngörmüştür.⁸

Cumhuriyet ilan edilmeden yetmişbeş gün önce, 14 Ağustos 1923'de TBMM'de okunan icra vekilleri heyeti programının millî eğitim bölümünde, Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün görüş ve direktifleri doğrultusunda, eğitimde izlenecek politika ve yapılacak işler şu şekilde belirlenmiştir.⁹

* Maarif siyaseti 'birlik' esasına dayanacaktır,

* Maarifin başlıca üç görevi vardır. Bunlar, çocukların yetiştirilmesi, halkın eğitimi ve millî güzidelerin yetiştirilmesidir,

* Maarifin bu görevlerini yapabilmesi için gerekli vasıtalar temin edilecektir. Bunun için öğretmenlerin yetiştirilmesine, binaların ıslahına ve ders aletlerinin teminine çalışılacaktır.

* Hükümet, bütün eğitim kademelerinin gelişimi için azamî gayreti gösterecektir,

* İlk öğretmen okulları ile ortaokullara öğretmen ve ilköğretim müfettişleri yetiştirmek için, kız ve erkek orta öğretmen okulları açılacaktır.

* Yüksek öğretmen okulu öğrencilerinin aynı meslekî formasyonu almaları ve uygulama yapmaları sağlanacaktır,

* Ülkenin belli yerlerine, kız ve erkek öğretmen okulları ile, tam devreli liseler açılacaktır,

* Ferdin bedenî, fikrî kabiliyetleri gibi, sosyal ve ahlakî kabiliyetleri de geliştirilecek; bu amaçla bir beden eğitimi öğretmen okulu açılacak ve izcilik teşkilatına önem verilecektir.

* Maarif teşkilatı, milletin her ferdinin istidat ve kabiliyetlerini azamî derecede geliştirilecek şekilde düzenlenecek, üstün yetenekli fakir öğrencilere hükümetçe eğitim imkanı sağlanacaktır,

⁸ Geniş bilgi için bkz. *Atatürk'ün Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri*, Türk Dil Kurumu Yayını, 1975; *Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Millî Eğitim Bakanlarının Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri 1*, Ankara, Millî Eğitim Basımevi, 1946.

⁹ Ziya Karamuk, *Cumhuriyetin 50. Yılında Millî Eğitimimiz*, İstanbul Millî Eğitim Basımevi 1973, s. 24, 25.

* İlköğretim, genel eğitim yanında ferdi uygulamalı mesleklere de hazırlayacak, uygun yerlerde ilköğretim sonrası tarım, sanayi ve ticarete yönelik, iki senelik 'ikmal sınıfları' açılacaktır,

* Kadınlarımızın eğitimine erkekler kadar önem verilecek ve bu maksatla kız öğretmen okulları, kız liseleri ve kız sanayi ortaokulları açılacaktır,

* Maarif vekaletinin ıslahat ve icraatında takip edeceği ilmî esasları tespit etmekle görevli bir heyet bulunacaktır.

Nitekim, Cumhuriyetin ilanını izleyen ilk aylardan itibaren, yukarıdaki ilkeler doğrultusunda, yeni devletin yapısına uygun, Cumhuriyeti yaşatacak ülkeyi çağdaş uygarlık seviyesine çıkaracak yeni nesli yetiştirecek olan millî, çağdaş, lâik ve demokratik bir eğitim sistemini kurma ve geliştirme çalışmalarına başlanmıştır.

Bilindiği gibi, ülkenin öncelikle çözülmesi gereken eğitim sorunlarının başında, eğitim ve öğretimin birliğe kavuşturulması geliyordu. İşte bunu sağlamak amacıyla 3 Mart 1924'de Tevhidi Tedrisat Kanunu çıkarıldı. Bu kanunla bütün okullar Maarif Vekaleti'ne bağlanarak, medreseler kapatıldı.

Bu girişimle öğretim birleştirilerek, önemli bir eğitim sorunu çözümlenmiş ise de, yeterli değildi. Eğitimde köklü ve kapsamlı bir reforma ihtiyaç vardı. Eğitim kuruluş kanunlarının ve eğitim programlarının da yeniden ele alınması gerekiyordu. Nitekim öyle yapıldı. Bir yandan eğitim teşkilatı yasaları çıkarılırken, diğer yandan okulların öğretim süreleri ve müfredat programları ele alınarak, yeni sosyal ve ekonomik yapıya göre düzenlenmeye çalışıldı.¹⁰

Eğitim sistemleri ne kadar iyi kurulsun kurulsun programlar ne kadar iyi hazırlanırsa hazırlansın, sistemin başarısı, büyük ölçüde onu işletecek ve programları uygulayacak öğretmenlere bağlıdır. İşte bu husus Cumhuriyet hükümetlerince yeterince anlaşılmış olmalıdır ki, öğretmen yetiştirme sorununun çözümüne, eğitimi yenileştirme çalışmaları arasında geniş yer verildi. Bu konuda, eğitim politikalarına ve ülke koşullarına uygun bir yol izlendi.

Bilindiği gibi, savaştan yorgun ve bitkin, ama Büyük Atatürk'ün önderliğinde, azmi ve inancı sayesinde zaferle çıkan Türk ulusunun % 80'i köyde

¹⁰ Geniş bilgi için bkz. Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara 1998; Cemil Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Ankara 1996; Nevzat Ayas, *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi-Kuruluşlar ve Tarihçeler*, Ankara 1948.

yaşıyordu. Köylerin tamamına yakınında okul ve öğretmen yoktu. İşte bu durum, Cumhuriyet hükümetlerinin ilköğretime öncelik vermesine, ilköğretimi de bir köy eğitimi sorunu olarak düşünüp, ele almasına neden oldu.

Nitekim 1926'da çıkarılan, Cumhuriyet eğitim sisteminin yapısını düzenleyen 789 sayılı Maarif Teşkilatına Dair Kanun'da ilköğretim, şehir ve köy ilk okulları, öğretmen okulları da, ilk öğretmen okulları ve köy öğretmen okulları olarak ayrıldı.

İlköğretimin yaygınlaştırılması ve bu yolla köy kalkanmasının sağlanması eğitimde öncelikli hedeflerden biri olunca, öğretmen yetiştirme çalışmalarının odağını ilköğretime öğretmen yetiştirme oluşturdu. Bunun için bir yandan mevcut ilk öğretmen okulları ıslah edilip, geliştirici çalışmalar yapılırken, diğer yandan, yaşam şartları şehirden çok farklı olan köyler için, ayrı öğretmen yetiştirme modelleri geliştirilmeye çalışıldı.

1923-1924 öğretim yılı başında ülkede 20 kız ve erkek ilk öğretmen okulu bulunuyordu.¹¹ Bu okulların birçoğu öğretim kadrosu, öğrenci ve bina yönünden yetersizdi. Ülkenin içinde bulunduğu şartlar nedeniyle öğretmen okulları, il özel idarelerinin elinde gelişmemişti. Bu nedenle 1 Eylül 1923'de Maarif Vekaleti'ne bağlanarak, genel bütçe içerisine alındı.¹²

Fakat öğretmen okullarının geliştirilmesi için bu önlem de yeterli değildi. Bu okulların niteliğini yükseltmenin yolunun sayıca azaltıp, belli bölgelerde toplamak, bu amaçla 'Darülmualimin Mıntukaları' oluşturmak olduğu düşünüldü. Anadolu onbeş öğretmen okulu bölgesine ayrılıp, bu düşünce vakit geçirilmeden uygulamaya kondu. Cumhuriyetin ilk yıllarında toplanan Heyet-i İlmiye toplantılarında alınan kararlar gereğince, öğretmen okullarının öğretim süresi dört yıldan beş yıla çıkarıldı. Müfredat programlarında, meslek eğitimini kuvvetlendirici, önemli değişiklikler yapıldı.

İlk öğretmen okullarının süresi, 1932-1933 öğretim yılı başında 6 yıla çıkarılıp, 3+3 şeklinde iki devreye ayrıldı. Bir süre ortaokul düzeyindeki ilk devresine öğrenci alınmayarak, öğretmen okulları lise dengi bir meslek okuluna dönüştü. Fakat daha sonraki yıllarda, tekrar bu okullara ilk okuldan sonra öğrenci alınmaya başlandı. 1970-1971 öğretim yılında süresi, orta okul üzerine 4 yıla çıkan ilk öğretmen okulları, sayıca artarak aynı öğretim yılında 89'a ulaştı.

¹¹ Cemil Öztürk, *a.g.e.*, s. 83.

¹² Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1997'ye)*, s. 329.

1973 yılı, hem Türk millî eğitim sistemi, hem de öğretmen yetiştirme açısından önemli bir yıl oldu. Bu yılda çıkarılan 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu ile, millî eğitim sistemi amaç, ilke, yapı, kuruluş, işleyiş yönünden bir bütün olarak belirlenirken, zorunlu eğitim Temel Eğitim adıyla 5+3 şeklinde 8 yıla çıkarıldı. Yine bu kanunla 'hangi öğretim kademesinde olursa olsun öğretmen adaylarının yüksek öğrenim görmelerinin sağlanması esastır' hükmünün getirilmesi ile, hizmet öncesi öğretmen eğitimi, ortaöğretimden yükseköğretim düzeyine yükseltildi. 1974-75 öğretim yılından itibaren ilk öğretmen okulları Öğreten Lisesi adını alırken, temel eğitim 1. Kademeye öğretmen yetiştirmek amacıyla bazı ilk öğretmen okulları iki yıllık Eğitim Enstitülerine dönüştürüldü. Temel Eğitim Okulu 11. Kademede yer alan iş teknik, ev ekonomisi, ticaret ve tarım derslerini okutacak öğretmenleri yetiştirmek amacıyla da 1975'de Ankara'da, Endüstriyel Sanatlar Yüksek Öğretmen Okulu açıldı. 1982'de çıkarılan 41 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname ile, iki yıllık Eğitim Enstitüleri, Eğitim Yüksek Okulu adıyla üniversitelere devredilirken, Endüstriyel Sanatlar Yüksek Öğretmen Okulu, Teknoloji Eğitimi Bölümü adıyla Mesleki Eğitim Fakültesi bünyesinde yer aldı.

Tekrar Cumhuriyetin ilk yıllarına dönülüp köye öğretmen yetiştirme çalışmaları incelendiğinde o yıllarda mevcut öğretmen okullarını iyileştirici çalışmalar yapılırken, düşünce olarak Meşrutiyete kadar uzanan, yaşam şartları şehirden tamamen farklı olan köy için, ayrı öğretmen yetiştirme konusu üzerinde durulduğu görülür. Köy eğitimine büyük önem veren Maarif Vekili Mustafa Necati zamanında, 1927-1928 öğretim yılında, Kayseri ve Denizli'de üç yıl öğretim süreli iki köy muallim mektebi açılır. Fakat bu okullar fazla yaşamayarak, Kayseri'de olanı 1932'de, Denizli'deki de 1933'de kapanır.

Bu uygulamalardan, beklenen sonuç elde edilememiş bile olsa, köye ayrı öğretmen yetiştirme düşüncesinden vazgeçilmedi. Konu birkaç yıl sonra tekrar ele alındı. Bunun için köyü, köylüyü tanıyan, onların ihtiyaçlarını bilen eğiticiler yetiştirmek amacıyla eğitim kursları açıldı. Maarif Vekaleti ile Ziraat Vekaleti'nin birlikte düzenledikleri, kültür ve ziraat derslerinden oluşan 6-8 aylık bu kurslara, askerliğini yapmış, okur-yazar, biraz matematik bilen köy gençleri alınıyordu. Başlangıçta bir deneme mahiyetinde açılan bu kurslar olumlu sonuç verince, bu çalışmaları düzene koymak ve yasal dayanağa kavuşturmak amacıyla, 1937'de Köy Eğitimleri Kanunu çıkarıldı. Hemen ardından, 1937-1938 öğretim yılında biri İzmir Kızılçullu, diğeri

Mahmudiye-Çifteler'de olmak üzere iki köy öğretmen okulu açıldı. 1940'da çıkarılan Köy Enstitüleri Kanunu ile köye öğretmen yetiştirme sorunu, köklü bir çözüme kavuşturulmuş oldu.

Türk eğitim tarihine mal olmuş bu örnek kurumlara, ilkokul mezunu köylü çocukları sınavla alınıyordu. Köy Enstitülerinde, işe dayanan uygulamalı bir eğitim veriliyordu. Köy çocuklarını eğitmesi yanında köylüye tarım, teknik, sağlık gibi konularda rehberlik edebilecek olan öğretmen yetiştiriliyordu. Zamanla sayıları 21'e kadar ulaşan kurumlar, köy-şehir farkı kalmadığı gerekçesiyle 1954'de çıkarılan 6234 sayılı kanunla, geleneksel ilk öğretmen okulları ile birleştirildi.

Tekrar Cumhuriyet döneminin başına dönüp, eğitimi yenileştirme çalışmaları içerisinde, ortaöğretime öğretmen yetiştirme sorununun nasıl ele alındığını, bugüne kadar neler yapıldığını görelim.

Cumhuriyet hükümetleri, ilköğretim kadar olmasa da, ortaöğretime de gereken önemi vermiş, sayıları toplam 158'i zor bulan ortaokul, lise ve meslekî teknik okulları ıslah edip, geliştirici ve yaygınlaştırıcı çalışmalar yapmıştır. İlköğretimde olduğu gibi ortaöğretimde de bina, araç-gereç, bunun için gerekli para yanında, en büyük sorun yine öğretmen sorunudur.

Cumhuriyetin kuruluşuyla başlayan, Atatürk'ün ölümüne kadar süren bu ilk devrede, bir kısmı süreklilik göstermese de öğretmen yetiştirmede önemli yeri olan, varlıkları günümüze kadar devam eden birçok öğretmen okulu o yıllarda açılmıştır.¹³ Bu alandaki çalışmaları, genel ve meslekî ortaöğretime göre şu şekilde özetlemek mümkündür.

Birinci Heyet-i İlmiye kararları ile, 14 Ağustos 1923'de TBMM'de okunan hükümet programına uyularak, o yıllarda ortaöğretime öğretmen yetiştiren tek kurum olan Yüksek Öğretmen Okulu ıslah edilip geliştirilirken, 1923-1924 öğretim yılı başında İstanbul Kız ve Erkek Öğretmen Okullarına bağlı birer Orta, Kız ve Erkek Öğretmen Okulu açıldı. Fakat bir yıl sonra kapatılarak, öğrencileri Yüksek Öğretmen Okulu'na devredildi. 1924-1925 öğretim yılında da, müzik öğretmeni yetiştirmek amacıyla, Ankara Musiki Muallim Mektebi açıldı. Yine o tarihlerde, beden eğitimi öğretmeni yetiştir-

¹³ Geniş bilgi için bkz. Tayyip Duman, *Türkiye'de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme (Tarihi Gelişimi)*, Ankara 1991; Cemil Öztürk, *a.g.e.*

mek için, Beden Eğitimi Öğretmen Okulu'nun açılması kararlaştırıldı. Bu okul bir kurs şeklinde, 1926'da faaliyete geçti.

Cumhuriyetin ilk yıllarında görülen bu çalışmaların dışında, genel orta-öğretime öğretmen yetiştirme konusunda en kalıcı ve köklü girişim, 1926-1927 öğretim yılı başında gerçekleştirildi. Orta Muallim Mektebi adıyla Konya'da, yalnızca edebiyat bölümüyle, iki yıllık bir yüksek okul açıldı. Okul, bir yıl sonra Ankara'ya nakledilerek, yeni bölümler eklendi; öğretim süresi uzatıldı; adı, Gazi Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü olarak değiştirildi. Daha sonraki yıllarda Gazi Eğitim Enstitüsü adını alacak, öğretim süresi bölümlerine göre 2 ile 4 yıl arasında değişecek olan bu kuruma, 1940'lı yıllarda yeni Eğitim Enstitüleri eklendi. Balıkesir, İstanbul, Bursa ve İzmir'de de açıldı.

Ortaöğretime talep artırp, orta dereceli okullar ülke geneline yaygınlaşıkça, Eğitim Enstitülerinin sayıları arttı. Bu sayı, 1960'lı yıllarda 10'a, 1970'li yıllarda 18'e kadar yükseldi. 1967-1968 öğretim yılında bütün bölümlerinin süresi 3 yıl olan Eğitim Enstitüleri, 1978-1979 öğretim yılından itibaren Yüksek Öğretmen Okulu adını alarak, süreleri 4 yıla çıkarıldı. 1982'de Eğitim Fakültesi adıyla üniversitelere devredildi.

Orta mesleki ve teknik öğretim ve bu alana öğretmen yetiştirme konusuna gelince, Cumhuriyete kadar devletin eğitim politikası ve kurduğu yeni eğitim sistemi içerisinde yer almayan bu eğitimi, önce sisteme dahil ederek kurmak ve geliştirmek, Cumhuriyet hükümetlerinin çözmeye çalıştığı sorunlardan biri oldu. Bu amaçla Türkiye'ye yabancı uzmanlar davet edildi. Onlardan da yararlanılarak, mesleki ve teknik eğitim sistemi kurulmaya ve yaygınlaştırılmaya çalışıldı.

Yine, bu alanda karşılaşılan sorunlardan biri öğretmen sorunuydu. Bu alana öğretmen yetiştirmek üzere Avrupa'ya öğrenci gönderilirken, yabancı ülkelerden de öğretmen getirildi. Fakat bunlar geçici önlemlerdi. Nihayet, Kız Enstitüleri ile Akşam Kız Sanat Okullarına meslek öğretmeni yetiştirmek amacıyla, 1934-1935 öğretim yılında Ankara'da Kız Meslek Öğretmen Okulu, Erkek Sanat Okullarına meslek öğretmeni yetiştirmek amacıyla da, 1937-1938 öğretim yılında ve yine Ankara'da Erkek Meslek Öğretmen Okulu açıldı. 1946'da, Üçüncü Milli Eğitim Şurası kararı doğrultusunda, bu iki okulun öğretim süreleri 3 yıldan 4 yıla çıkarılarak adları, Kız Teknik Öğretmen Okulu ve Erkek Teknik Öğretmen Okulu olarak değiştirildi. Yedinci Milli

Eğitim Şurası kararıyla da, 1962'den itibaren bu okulların adları, Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu ve Erkek Teknik Yüksek Öğretmen Okulu oldu. Bu iki okula, 1950'li yılların ortasında bir diğeri eklendi. Ticaret Liselerine meslek öğretmenleri yetiştirmek amacıyla 1955-1956 öğretim yılında Ankara'da 3 yıl öğretim süreli Ticaret Öğretmen Okulu açıldı. 1962'de öğretim süresi 4 yıla çıkarılırken, adı da Ticaret ve Turizm Yüksek Öğretmen Okulu olarak değiştirildi.

1980'li yılların başında Türk millî eğitim sistemi ve öğretmen yetiştirme konusunda önemli kararlar alındı ve uygulandı. 6 Kasım 1981'de yayınlanan 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile, kuruluş, yapı ve işleyiş yönünden farklılık gösteren, Türk Silahlı Kuvvetleri ve Emniyet Teşkilatına bağlı yükseköğretim kurumları dışındaki tüm yükseköğretim kurumları ve üst kuruluşları, teşkilatlanma, işleyiş, görev, yetki ve sorumlulukları ile, eğitim-öğretim, araştırma, yayın, öğretim elemanları, öğrenciler ve diğer personel ile ilgili esaslar, bir bütünlük içinde düzenlendi.¹⁴

20 Temmuz 1982'de çıkan 41 sayılı Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile öğretmen yetiştiren bütün yükseköğretim kurumları üniversitelere devredilerek, Türk öğretmen yetiştirme sistemi yeni bir yapı, statü ve işleyişe kavuşturuldu. Bu yeni sistemde, ilköğretim 1. devreye öğretmen yetiştiren 2 yıllık Eğitim Enstitüleri, Eğitim Yüksek Okulu, genel ortaöğretime öğretmen yetiştiren Yüksek Öğretmen Okulları, Eğitim Fakültesi, meslekî-technik öğretime öğretmen yetiştiren Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu, Ticaret ve Turizm Yüksek Öğretmen Okulu ile Endüstriyel Sanatlar Yüksek Öğretmen Okulu, Mesleki Eğitim Fakültesi, Teknik Yüksek Öğretmen Okulları da, Teknik Eğitim Fakültesi adlarıyla yeniden teşkilatlandı.

1982 öncesinde, öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumlarının tamamına yakını yatılı olup, hepsi de Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlıydı. Öğretmeni yetiştiren de, istihdam eden de aynı bakanlık idi. Bu kurumlara öğrenciler, öğretmenlerinin tavsiyesi dikkate alınarak, öğretilerde bulunması gereken fiziksel ve kişilik özellikleri yönünden seçilerek alınıyor, öğretmen adaylarına öğretmenlik meslek ruhu, en iyi şekilde aşılanıyordu.

¹⁴ Aydoğan Ataünel, *Cumhuriyet Döneminde Yükseköğretimdeki Gelişmeler*, Ankara 1993.

41 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname ile, yeni Türk Yükseköğretim Sistemi içerisinde, üniversite çatısı altında yepyeni bir yapı, statü ve işleyişe kavuşan öğretmen yetiştirme sisteminde de, 1982'den bugüne kadar geçen 16 yıllık sürede, nicelik ve nitelik yönünden önemli gelişmeler oldu. Eğitim yüksekokullarının öğretim süresi, 1989-1990 öğretim yılından itibaren 2 yıldan 4 yıla çıkarıldı. 3 Temmuz 1992'de çıkan 3837 sayılı Kanunla da bu okullar Eğitim Fakültesi adını aldı. Yine adı geçen bu Kanunla, Mesleki Eğitim Fakültesi bünyesinde bulunan Ticaret ve Turizm Eğitimi Bölümü, Ticaret ve Turizm Eğitimi Fakültesi'ne, Teknoloji Eğitimi Bölümü, Endüstriyel Sanatlar Eğitimi Fakültesi'ne, yine Mesleki Eğitim Fakültesi'ne bağlı olan Kız Sanat Eğitimi Yüksekokulu, Mesleki Yaygın Eğitim Fakültesi'ne, Konya Selçuk Üniversitesi Kız Sanat Eğitimi Yüksekokulu da, Mesleki Eğitim Fakültesi'ne dönüştürüldü.

Yeni Bir Öğretmen Yetiştirme Modeline Doğru mu?

Okul öncesinden yüksek öğretime, her kademedeki okullar için öğretmenin, üniversite çatısı altında eğitim fakültelerinde, dört yıllık lisans programlarında yetiştirildiği günümüzde, öğretmen yetiştirme sisteminde yeni bir düzenlemeye gidildiği görülmektedir.

Yükseköğretim Kurulu Yürütme Kurulunun, 04.11.1997 tarih ve 97. 39. 2761 sayılı kararıyla kabul edilen ve 1998-1999 öğretim yılından itibaren uygulanacağı bildirilen yeni düzenlemede, eğitim fakültelerinin bölüm ve öğretmenlik programları yeniden belirlenirken, bazı öğretmenlik programlarının kapıları fen-edebiyat fakülteleri gibi, alan fakültelerinin öğrencilerine de açılarak, bu dallarda öğretmen eğitimi lisans üstüne çıkarılmaktadır.

Yeni düzenlemeye göre, eğitim fakültelerinde yer alacak bölümler ve öğretmenlik programları şunlar olacaktır.

İlköğretim Bölümü: Okul öncesi öğretmenliği, sınıf öğretmenliği, sosyal bilgiler öğretmenliği, ilköğretim matematik öğretmenliği.

Türkçe Bölümü: Türkçe öğretmenliği.

Yabancı Diller Eğitimi Bölümü: İngilizce, Almanca, Fransızca, Arapça ve Japonca öğretmenlikleri.

Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü: Müzik, resim iş öğretmenliği.

Beden Eğitimi ve Spor Bölümü: Beden eğitimi ve spor öğretmenliği.

Özel Eğitim Bölümü: Zihin engelliler, görme engelliler, çok engelliler, üstün zekâlılar öğretmenlikleri.

Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Bölümü: Bilgisayar ve öğretim teknolojileri öğretmenliği.

Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları Eğitimi Bölümü: Matematik, fizik, kimya, biyoloji öğretmenlikleri, (3.5+1.5) ve (4+1.5).

Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü: Tarih, coğrafya, felsefe grubu, Türk dili ve edebiyatı öğretmenlikleri, (3.5+1.5) ve (4+1.5).

Eğitim Bilimleri Bölümü: Rehberlik ve psikolojik danışma programı.

Görüldüğü gibi yeni düzenlemede, öğretmenlik programları, istihdam alanları ve özellikle 1998-1999 öğretim yılından itibaren uygulamaya konan kesintisiz sekiz yıllık ilköğretim okullarının öğretmen ihtiyacı dikkate alınarak, eğitim fakültesi çatısı altında ve ilgili bölümlerde toplanmıştır. Bu sistemin eskisine göre en ayırt edici yanı, ortaöğretim fen-matematik ve sosyal alanlardaki öğretmenlik programlarını, alan fakültelerinin 7. ve 8. yarıyıl öğrencilerine açarak, hizmet öncesi öğretmen eğitimini (3.5+1.5) ve (4+1.5) şeklinde uygulanacak olan, yüksek lisans düzeyine çıkarmış olmasıdır.

Bu düzenlemenin, öğretmenlik programlarını bir çatı altında toplaması, zaten kısa süreli pedagojik formasyon kursları yoluyla eğitim fakülteleri dışındaki fakülte öğrencilerine öğretmenlik imkanı sağlayan uygulamaya son vererek, bunu eğitim fakültelerinin temel işlevleri arasına alıp, lisans üstüne çekmesi, alan fakültelerinden öğrencileri seçerek alacağı için de, öğretmenin kalitesinin yükselmesine katkıda bulunması yönünden yararlı olacağı düşünülmektedir. Ancak, bu yeni düzenlemenin getirdiği bazı olumsuzluklar da yok değildir. Bunlardan bazılarını şu şekilde özetlemek mümkündür.

Ortaöğretim kurumlarında görev yapan bazı öğretmenler lisans, bazı öğretmenler de lisans üstü eğitimli olacaklardır.

Bazı dallarda öğretmenlik programlarına alan fakültelerinden öğrenci alınması, yukarıda belirtildiği gibi bazı yönlerden yararlı olmuş ise de, bu uygulamanın, öğretmenlik mesleğini seçip, ona motive olmayı ve hazırlanmayı lisans eğitiminin son senesine bırakması, hattâ bu mesleği iş bulamama korkusuna kapılan gençlerin tercih edeceği bir meslek durumuna düşürmesi sakıncası da göz ardı edilmemelidir.

Yeni düzenlemenin getirebileceği bir diğer sakınca ise, eğitim bilimleri bölümü ile ilgilidir. Bu bölümde yalnızca eğitimde psikolojik hizmetler ana-bilim dalının bulunması ve yine sadece bu dala lisans için öğrenci alınması, diğer eğitim bilimleri dallarına lisans öğrencisi alınmaması, eğitim bilimleri bölümünü yalnızca servis hizmeti sunan bir birim durumuna düşürecektir.